

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Філологічний факультет

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра загального та слов'янського мовознавства

(повна назва кафедри)

Дипломна робота

**«Особливості українських та польських фразеологізмів і паремій з
назвами страв і харчових продуктів»**

«The peculiarities of Ukrainian and Polish phraseologisms and paremias with
the names of the dishes and the food products»

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка заочної форми навчання

спеціальності 035 Філологія

035.01 Українська мова і література

Ковальчук Тетяна Василівна

Науковий керівник:

к. філол. н., доц. Касім Г. Ю. _____

Рецензент:

д. філол. н., проф. Войцева О. А.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ___ від _____ 2018 р.

Захищено на засіданні ЕК № 1

протокол № __ від _____ 2018 р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

_____ проф. Войцева О. А.
(підпис)

Голова ЕК

_____ проф. Ковалевська Т. Ю.
(підпис)

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ПРО ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ТА ПАРЕМІЙНІ ОДИНИЦІ.....	6
1.1. Фразеологізми та їх особливості.....	6
1.1.1. Фразеологія та фразеологізм.....	6
1.1.2. Класифікації фразеологізмів.....	13
1.2. Прислів'я та приказки.....	17
1.3. Фразеологічні та паремійні одиниці та їх зв'язок з ментальністю.....	22
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКІ ТА ПОЛЬСЬКІ ФО ТА ПРИСЛІВ'Я ЗІ СЛОВАМИ ХЛІБ, CHLEB.....	32
2.1. Українські ФО та прислів'я зі словом хліб.....	32
2.1.1. Українські ФО зі словом хліб.....	32
2.1.2. Українські прислів'я зі словом хліб.....	36
2.2. Польські ФО та прислів'я зі словом chleb.....	39
2.2.1. Польські ФО зі словом chleb.....	39
2.2.2. Польські прислів'я зі словом chleb.....	41
2.3. Висновки до розділу 2.....	49
РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКІ ТА ПОЛЬСЬКІ ФО ТА ПРИСЛІВ'Я З НАЗВАМИ ІНШИХ ПРОДУКТІВ.....	50
3.1. Українські й польські ФО та паремії з молоко, mleko.....	50
3.2. Українські й польські ФО та паремії з мед, miód.....	53
3.3. Українські й польські ФО та паремії з каша, kasza.....	56
3.4. Українські й польські ФО та паремії з борщ, barszcz.....	59
3.5. Українські й польські ФО та паремії з ковбаса, kiełbasa.....	62
3.6. Висновки до розділу 3.....	63
ВИСНОВКИ.....	65
ЛІТЕРАТУРА.....	67

Вступ

Яскравим і показовим у плані ставлення етносу до дійсності є фразеологізми та паремійні одиниці (прислів'я та приказки). Колективна пам'ять етносу і його національна фразеологія відбивають особливості національного менталітету, вбирають в себе та зберігають соціокультурні поняття та асоціації, в тому числі й пов'язані з назвами продуктів і блюд національної кухні [26, 118.] .

Погляди етносу на світ засвоюються членами етнічної спільноти в тому числі й завдяки фразеологічним та паремійним одиницям, які часто містять оцінку описуваного в них явища. Фразеологізми будь-якої мови втілюють влучні, емотивно та емоційно заряджені характеристики, і дають етносу інформацію про те, як слід сприймати ті чи інші явища [40, 125]. Кілька десятиліть тому російська дослідниця В.М.Телія розробила теорію про різні типи ФО, які по-різному відображають культуру того чи іншого народу [55, 46]. Дослідники зазначають, що ФО завжди непрямим відображають переконання народу, суспільний устрій, ідеологію своєї епохи [28, 43].

Приготування їжі – рід діяльності, яку людство практикує споконвіку, тому все, що пов'язане із поняттям їжі може стати об'єктом метафоризації, а дослідження кулінарних фразеологізмів та паремій становить науковий інтерес для дослідників [30]. ФО та паремії з назвами страв та продуктів харчування неодноразово привертати увагу дослідників [13; 26; 30; 23; 31 та ін.]. Проте на сьогодні відсутні, наскільки нам відомо, комплексні зіставні дослідження українських та польських ФО й паремій, що містять назви продуктів харчування та страв. Зазначене свідчить про **актуальність** проблеми, обраної для дослідження у дипломній роботі.

Об'єктом нашого дослідження стали фразеологізми, прислів'я та приказки української та польської мов, що містять назви продуктів харчування та страв, а **предметом** – особливості їхньої семантики та структури.

Матеріалом стали 126 фразеологічних одиниць та 464 прислів'я та приказки, що містять назви таких продуктів харчування та страв, як *хліб*, *chleb*,

молоко, mleko, мед, miód, каша, kasza, борщ, barszcz, ковбаса, kielbasa. Українські фразеологізми були виявлені шляхом суцільної вибірки в одинадцятитомному «Словнику української мови» у статтях, де описується значення лексем *хліб, молоко, мед, каша, борщ, ковбаса*, а паремійні одиниці з відповідними компонентами узяті з [32]. Джерелами матеріалу польської мови стали Słownik frazeologiczny. Słownik online – Edupedia.pl – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.edupedia.pl/map/.../id/6_slownik_frazeologiczny.html] та Słownik związków frazeologicznych [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bryk.pl/slowniki/slownik_zwiazkow_frazeologi...], а також Przysłowia polskie – znaczenie, interpretacja, tłumaczenie [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.polskatrad.pl/folklor/przyslowia.html] і Polskieprzysłowia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pl.wiktionary.org/wiki/Kategoria:Polskie_przyslowia].

Метою дослідження є зіставний аналіз семантики та структури українських та польських фразеологізмів та паремій, що містять назви найпопулярніших та найважливіших продуктів харчування й страв.

Завдання, поставлені для досягнення мети, такі.

- На підставі ознайомлення з лінгвістичною літературою описати характерні риси фразеологізмів і паремій.
- Дослідити, як ФО та паремії пов'язані з ментальністю народів.
- Встановити, які назви продуктів харчування й страв найчастіше представлені у ФО та прислів'ях обох мов, окресливши таким чином корпус досліджуваних одиниць.
- Класифікувати зібрані фразеологізми та паремії за особливостями їхньої структури та семантики.
- Здійснити зіставний аналіз фразеологізмів і паремій обох мов.

В процесі аналізу матеріалу використані описовий та зіставний **методи** та прийом кількісних підрахунків.

Практичне використання результатів дипломного дослідження можливе при вивченні в середній школі української мови (тема «Фразеологія»,) та

української літератури («Усна народна творчість: прислів'я та приказки») а також при викладанні української та польської мови та української літератури у вищих навчальних закладах (теми «Фразеологія», «Усна народна творчість: прислів'я та приказки»).

Зв'язок роботи з науковою темою кафедри. Роботу виконано в межах наукової теми кафедри загального та слов'янського мовознавства «Дослідження лексико-граматичних аспектів слов'янського мовного простору» (№ державної реєстрації 0116U005557).

Апробацію результатів нашої роботи здійснено на студентській науковій конференції ОНУ імені І. І. Мечникова у 2018 році.

Структура роботи відповідно до поставленої мети така: вступ, основна частина з трьох розділів. Перший розділ має теоретичний характер: у ньому розглянуто теоретичні поняття, якими ми послугувалися при написанні роботи: особливості фразеологічних одиниць та паремій. У другому розділі розглянуто фразеологічні та паремійні одиниці зі словами *хліб*, *chleb*, У третьому розділі – фразеологізми та паремії зі словами *молоко*, *mleko*, *мед*, *miód*, *каша*, *kasza*, *борщ*, *barszcz*, *ковбаса*, *kielbasa*. Робота також містить висновки та список літератури.

ВИСНОВКИ

Аналіз зібраного матеріалу дозволяє зробити такі висновки.

1. У фразеології та пареміології української та польської мов представлені численні одиниці, що містять назви страв та продуктів. Таку рису мають фразеологічні та паремійні утворення і в інших мовах, досліджених науковцями в цьому плані. Таким чином, зібраний нами матеріал обох слов'янських мов, української та польської, є аргументом на користь того, що ФО й паремії з назвами страв та продуктів харчування є універсальною особливістю людської мови. Ця особливість відбиває важливість понять, пов'язаних із задоволенням первинних біологічних потреб (потреба у їжі задля тамування почуття голоду), у свідомості людини.

2. Ті назви страв та продуктів, що найчастіше представлені у фразеології та пареміях певного етносу, були найбільш типовими для кухні цього етносу та розповсюдженими внаслідок своєї дешевизни і, внаслідок цього, доступності (*борщ, каша*) чи фізіологічної необхідності (*хліб*). Або ж споживалися у невеликих кількостях через свою дороговизну і тим самим ставали еталоном смачної їжі (*мед, ковбаса*).

3. Зіставний аналіз фразеології та паремій української та польської мов засвідчив, з одного боку, наявність спільних одиниць, що функціонують в обох мовах, маючи подібне значення та подібну образну систему (укр *тяжкий / легкий хліб*, п. *ciężki kawałek chleba / lekki chleb, łatwy chleb*). З іншого боку, значна частина фразеологізмів та паремій властива тільки одній з мов, що може свідчити про різницю у способі життя та у сприйнятті дійсності. Так, борщ для польського етносу виступає символом дешевизни, пор. ФО *tanie jak barszcz* (дослівно «дешево, як борщ», тобто «дуже дешево, винятково дешево»). В українській мові подібна фразеологічна чи паремійна одиниця відсутня. На нашу думку, це може свідчити про те, що в середньому рівень життя в українського етносу був нижчим, ніж у польського: страва, яка сприймалася поляками як дешева, для середнього українця дешевою не була.

4. Спільні за значенням та образною системою одиниці, що функціонують у фразеології та пареміях обох мов, могли виникнути в одній мові незалежно

від іншої, проте вірогідніше, що такі одиниці, виникнувши в одній із мов, переходили в іншу в силу постійних мовних контактів між представниками обох етносів. Певна кількість спільних одиниць зумовлена також спільним джерелом, як-от у вислові біблійного походження *жити не хлібом єдиним / niesamym chlebem żyje człowiek*.

5. З поняттям «хліб» («хлібина») пов'язані ФО обох народів, що називають етнічні ритуали, які стосуються обрядів сватання й одруження, гостинності. Хліб в цих ритуалах виступає як сакральне явище, як символ. В обох мовах цьому слову властиве також значення «засоби до існування; заробіток» представлене у низці ФО та паремій. При цьому ФО та паремійні мінітексти виражають оцінку різних ситуацій, пов'язаних з зароблянням засобів для життя, наголошують на необхідності такого заробляння та вказують на негативні сторони того, що людина матеріально залежить від інших.

6. Становить інтерес дослідження українських та польських фразеологічних та паремійних одиниць не тільки з назвами найпоширеніших страв та продуктів харчування, а й з іншими лексемами зазначеної лексико-семантичної групи. Так, низка страв та продуктів харчування не належали до повсякденних та використовувалися в умовах святкового столу. Проте у ФО та пареміях назви цих продуктів досить частотні. Це такі лексеми, як «мед» та «ковбаса». Зазначені продукти через свою дороговизну споживалися у невеликих кількостях і були присутні на святковому столі. Тим самим вони ставали еталоном смачної їжі і саме таку семантику несуть у ФО та пареміях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авксентьев Л.Г. Сучасна українська мова: Фразеологія. / Л.Г. Авксентьев. – Харків: Вища школа, 1988. – 137 с.
2. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології / М.Ф. Алефіренко. – Харків : Вища школа, видавництво при ХДУ, 1987. – 167 с.
3. Амосова Н.Н. О диахроническом анализе фразеологических единиц/Н. Н. Амосова // Исследования по английской филологии. Вып. 3. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1969. – С. 101-106
4. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. –2-е изд., стереотипное. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 392 с.
5. Баран Я.А., Зимомря М.І., Білоус О.М., Зимомря І.М. Фразеологія: знакові величини. Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов. - Вінниця: Нова книга, 2008. – 256 с.
6. Бакерина В.В. О национально-культурном менталитете и его лексикографической репрезентации/В.В. Бакерина// Язык и культура. – К.: Изд-во Киевского ун-та, 1994. – С.65-66.
7. Буслаев Ф.И. Русские пословицы и поговорки. – М., 1954.
8. Білоноженко В.М., Гнатюк І.С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів/В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К.: Наук. думка, 1989. – 154 с
9. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины // Виноградов В.В. Лексикология и лексикография. – М.: Наука, 1977. – С. 118-139.
10. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Виноградов В.В. Лексикология и лексикография. – М.: Наука, 1977. – С. 140-161.
11. Гапченко О.А. Фразеологічні одиниці як фрагмент національної мовної картини світу/ О.А. Гапченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – 2008. – Вип. 19. – С. 35-37.

12. Дем'яненко Н.Б. Національно-культурний компонент у польській фразеології / Н.Б. Дем'яненко // Київські полоністичні студії. – Т. XVIII. – К., 2011. – С. 417-422.

13. Дормидонтова О.А. Гастрономическая метафора как средство концептуализации мира: дис. на соис.уч. ст. канд. филолог. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка. Воронеж, 2011. – 250 с.

14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fajnewesele.pl/bank-promyslow/witanie-chlebem-i-sola#sthash.OjgMDbM7.dpuf>.

15. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://laliny.mazowsze.pl/rowie.htm>

16. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://pl.wikisource.org/wiki/..](https://pl.wikisource.org/wiki/)

17. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ru.wiktionary.org/wiki/деловая_колбаса

18. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.worldwidedictionary.org/ковбаса>

19. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / В.В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.

20. Жуков В.П. Семантика фразеологических оборотов. – М.: Просвещение, 1978. – 160 с.

21. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (На матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою) / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вища школа, 1983. – 176 с.

22. Їжакевич Г.П. Стилїстика фразеологічних одиниць / Г.П. Їжакевич // Сучасна українська мова. Стилїстика. – К.: Наукова думка, 1973. – С. 150-210.

23. Калашник С. А. Структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць із національно-культурним компонентом у німецькій та французькій мовах // С. А. Калашник, О. С. Пінковська, А. В. Ришкова // Актуальні проблеми іноземної філології: Лінгвістика та літературознавство: Міжвуз.зб.наук.ст. – Бердянськ :БДПУ, 2009. – Вип. III. – С. 209-216.

24. Карцевский С. Об асимметрическом дуализме лингвистического знака // Звегинцев В.А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. – Часть II. – М., 1960.

25. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка: Уч. пос. для ин-тов и фак. иностр. яз.– 3-е изд., стереотип. / А.В. Кунин. – Дубна: Феникс, 2005. – 488 с.

26. Лапиніна О. Л. Національно-культурні особливості фразеологічних одиниць із гастрономічним компонентом у сучасній німецькій мові / О. Л. Лапиніна / Наукові записки. Серія “Філологічна” – С. 118-120.

27. Лисицин А.Г. К проблеме концептуального анализа // Язык и культура. Третья международная конференция. Доклады и тезисы. – К.: Изд-во Киевского ун-та, 1994. – С. 98-101.

28. Маслова В. А. Лингвокультурология / В.А. Маслова. – М.: Изд. центр “Академия”, 2001. – 208 с.

29. Медведєв Ф.П. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо. / Ф.П. Медведєв.– Харків: Вища школа, 1982. – 232 с.

30. Мелех Г. Б. Мотиваційна база німецьких гастрономічних фразеологізмів.[Електронний ресурс].Режим доступу: seanewdim.com/.../melekh_h.b._motivational_base_for_the_german_gastronomic_idi . С. 62-64.

31. Мирошніченко І. М. Концептуалізація працьовитості та неробства в польській фразеології (на прикладі фразеологізмів із компонентами – назвами продуктів харчування) / І. М.Мирошніченко // Наукові записки. – Серія “Філологічна”. –2012. –Випуск 24. – С. 204-206.

32. Пазяк М. М. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / М.М. Пазяк. – К.: Наукова думка,1989. – 480 с.

33.Пазяк М. М. Творення східнослов'янських прислів'їв та приказок за структурними моделями / М. М. Пазяк // Народна творчість та етнографія. – 1985. – № 4. – С. 10–18.

34. Пазяк М. М. Трансформація паремій у текстах художніх творів / М. М. Пазяк // Народна творчість та етнографія. – 1999. – № 5–6. – С. 83–94.

35. Пазяк М. М. Українські прислів'я та приказки : проблеми пареміології та пареміографії / М. М. Пазяк. – К. : Наукова думка, 1984. – 199 с.
36. Півторак Г.П. Українці. Звідки ми і наша мова. – К., 1993. – 176 с.
37. Потебня О.О. Думка й мова // Естетика і поетика. – К.: «Мистецтво», 1986.
38. Płóscienik Iwona, Podlawska Daniela. Słownik wiedzy o języku. – Bielsko-Biała, Park Edukacja, 2005. – 326 s.
39. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
40. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психологічний та етнокультурний аспекти): Монографія [текст] / О.О. Селіванова. – К.–Черкаси: Брама, 2004.–276 с.
41. Серебренников Б.А. О материалистическом подходе к явлениям языка. – М.: Наука, 1993. – 197 с.
42. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови/Л.Г. Скрипник.– К.: Наукова думка, 1973. – 279 с.
43. Словник української мови: в 11 томах. – Т. 1, 1970.
44. Словник української мови: в 11 томах. – Т. 2, 1971.
45. Словник української мови: в 11 томах. – Т. 3, 1972.
46. Словник української мови: в 11 томах. – Т. 4, 1973.
47. Словник української мови: в 11 томах. – Т. 5, 1974.
48. Словник української мови: в 11 томах. – Т. 6, 1975.
49. Словник української мови: в 11 томах. – Т. 7, 1976.
50. Словник української мови: в 11 томах. – Т. 8, 1977.
51. Словник української мови: в 11 томах. – Т. 9, 1978.
52. Словник української мови: в 11 томах. – Т. 10, 1979.
53. Словник української мови: в 11 томах. – Т. 11, 1980.
54. Сучасна українська літературна мова. Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. –439 с.

55. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа “Языки русской культуры“, 1996. – 288 с.

56. Телия В.Н. Фактор культуры и воспроизводимость фразеологизмов – знаков-микротекстов // Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура: Сб. статей в честь Н.Д. Арутюновой. – М., 2004.

57. Удовиченко Г.М. Словосполучення в сучасній українській літературній мові/ Г.М.Удовиченко . – К.: Наукова думка, 1968. – 227 с.

58. Ужченко В.Д. Народження і життя фразеологізму / В.Д. Ужченко . – К.: Рад. школа, 1988. – 279 с..

59. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник української мови / В.Д. Ужченко. – К.: Освіта, 1998. – 224 с.

60. Ющук І.П. Українська мова / І.П. Ющук. – К.: Либідь, 2003. – 640 с.

61. Czerwińska Grażyna. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Chleba naszego powszedniego... 05.05.2002 .ciechanow.pl › Artykuły

62. Płóciенik Iwona, Podlawska Daniela. Słownik wiedzy o języku. – Bielsko-Biała, Park Edukacja, 2005. – 326 s.

63. Polskie przysłowia. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pl.wiktionary.org/wiki/Kategoria:Polskie_przysłowia].

64. Przysłowia polskie –znaczenie, interpretacja, tłumaczenie. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.polskatrad.pl/folklor/przyslowia.html]

65. Skorupka Stanisław. Słownik frazeologiczny języka polskiego (1967 tom I, 1968 tom II).

66. Słownik frazeologiczny. Słownik online Edupedia.pl. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.edupedia.pl/map/.../id/6_slownik_frazeologiczny.html]

67. Słownik Języka Polskiego SJP. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: sjp.pwn.pl/

68. Słownik współczesnego języka polskiego / Pod red. B. Dunaja. – Warszawa: Wilga, 1996. – 1393s.

69. Słownik związków frazeologicznych. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bryk.pl/słowniki/słownik_związków_frazeologi...

70. Wielki słownik języka polskiego. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: wsjp.pl/index.php?id_hasla=2083.

71. Dawne powiedzenia i przysłowia. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [://lalinu.mazowsze.pl/powie.htm](http://lalinu.mazowsze.pl/powie.htm)

72. Słownik Frazeologiczny. sciaga.pl › Słownik › Słownik Frazeologiczny